

KÖZBESZERZÉSI IRÁNYTÚ

Közbeszerzés a körforgásos gazdaságban

Public procurement in circular economy

Dr. Takács Mária, okleveles közgazdász, közbeszerzési szakjogász, felelős akkreditált közbeszerzési szaktanácsadó

DOI: 10.37371/KEP.2022.7.3

Címszavak: közbeszerzés, körforgásos gazdaság, körforgásos közbeszerzés, fenntarthatóság, újrahasznosítás

Absztrakt

Az írás a körforgásos közbeszerzés témakörét veszi górcső alá. Bemutatja azt a társadalmi-gazdasági folyamatot, amely a téma fontosságát egyre inkább előtérbe helyezi, majd részletesen kifejti a témát érintő eddigi szakpolitikai intézkedéseket és azon főbb területeket, amelyek a beszerzési szemléletmód átalakítására a leginkább hatással vannak. Ezt követően ismertetésre kerülnek azon előkérdések, amelyeket meg kell válaszolni a körforgásos közbeszerzés megvalósításának tervezésekor annak érdekében, hogy a szemléletmód a stratégiai gondolkodás részévé váljon, valamint néhány jelentősebb európai példa kerül bemutatásra az eddig megvalósult gyakorlati alkalmazásra vonatkozóan.

Abstract

The article examines the topic of circular public procurement. As an introduction, I present the socio-economic process that brings the topic to the forefront, then describe in detail the policy measures taken so far on the topic and the main areas that have the greatest impact on changing the approach to procurement. This is followed by an outline of the questions that need to be answered when planning the implementation of circular procurement in order to make the approach part of strategic thinking, as well as some major European examples of the practical application that has taken place so far.

Bevezetés

Míg az 1950-es években a világ népességszáma 2,5 milliárd fő volt, addig napjainkra ez a szám a háromszorosára emelkedett, és a népességnövekedés jelenlegi üteme alapján 2100-ra megközelítheti a 11 milliárd főt. Ezen nagy ütemű népességnövekedés óriási kihívás elé állítja a világ gazdaságát. A jelenlegi kitermelési ütemet figyelembe véve Földünk olajkészlete kevesebb mint 42 évig, a gázkészlet alig több mint 150 évig, míg a szénkészlet alig több mint 400 évig elegendő.¹ Ha továbbra is ilyen mértékben aknázzuk ki erőforrásainkat, 2050-re három Földnyi erőforrásra lesz szükségünk.

A jelenlegi hagyományos lineáris termelési és fogyasztási gazdasági modell igen pazarló. A hulladék nagy része – ideértve a szűkösen rendelkezésre álló anyago-

kat is – hulladéklerakókba kerül vagy elégetik, így ezek véglegesen kikerülnek a termelésből. Tekintettel arra, hogy ez a folyamat hosszú távon nem tartható, alternatív megoldást kínál a körforgásos gazdaság, amelynek alapvető követelménye, hogy az erőforrásokat az ellátási láncban minél hosszabb ideig megőrizzék és a lehető legnagyobb mértékben felhasználják, továbbá a nyersanyagok az élettartamuk végén újra felhasználhatók legyenek. Ezen elmélet eredményeként a hulladékkezelés kiküszöbölhető azáltal, hogy a termék életciklusának végén az újrahasznosítás révén további értéket tud teremteni azzal, hogy bent marad a gazdasági körforgásban.

A körforgásos gazdaság megvalósulási módja lehet a beszerzések tekintetében, ha például vásárlás helyett kölcsönzünk, a megvásárolt termékeket megjavítjuk,

¹ <https://www.worldometers.info/hu/>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

átalakítjuk, tovább értékesítjük, illetve az alapanyagokat újrahasznosítjuk, ezáltal jelentősen csökken a keletkező hulladék mennyisége is.

A jelenleg általános lineáris gazdasági modellben a termékek olcsók, könnyen hozzáférhető alapanyagokból készülnek, kevésbé tartósak és alacsony minőségűek, azaz a pénzért minőség sem valósul meg olyan mértékben, mint ahogy az a körforgásos gazdasági modellben elérhető lenne.

A körforgásos gazdaság szem előtt tartja a nyersanyagok hatékonyabb felhasználását, továbbá azt, hogy a felhasználási helyhez közel legyenek az alapanyagok kitermelve, ezáltal egyrészt csökkenthetőek a szállítási költségek, másrészt a környezetre gyakorolt hatás is mérsékelhető, hiszen ezáltal alacsonyabb a szén-dioxid kibocsátás.

A körforgásos gazdaság szakpolitikai háttere

Az Európai Unió előtt régóta napirenden van a körforgásos gazdaság kérdésköre. Már az 1972-ben megrendezett párizsi csúcskonferencián megfogalmazódott, hogy a gazdasági növekedésnek az életminőség és az életszínvonal javítását kell eredményeznie és különös figyelmet kell szentelni a kézzel nem fogható értékeknek és a környezet védelmének.

Az Unió ezidáig 8 környezeti akcióprogramot fogadott el, amelyek ugyan jogi erővel nem bírnak, azonban politikai szándéknyilatkozatok, amelyekben megjelennek a tervezett intézkedések adott időszakra vonatkozóan, és meghatározzák a prioritásokat.

Jelenleg a nyolcadik környezeti akcióprogram (2021-2030) végrehajtása zajlik, amely hat kiemelt célkitűzéssel rendelkezik. Ezek többek között az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése és 2050-ig az Unió klímasemlegessé tétele, továbbá az alkalmazkodóképesség növelése, a körforgásos gazdaságra való áttérés felgyorsítása, a szennyezésmenlességre való törekvés, a biológiai sokféleség védelme, valamint a termeléssel és fogyasztással kapcsolatos környezeti és éghajlati nyomás csökkentése.²

Fentiek mellett a Bizottság 2018-ban elfogadta az erőforrás-hatékony Európa megvalósítása ütemtervét, valamint a körforgásos gazdaságról szóló csomagot, amelynek eredményeképpen az európai gazdaság 2050-re fenntarthatóvá válhat.

Az Unió először 2015-ben fogadta el a körforgásos gazdaság cselekvési tervét, majd 2020-ban az európai zöld megállapodásról szóló állásfoglalás új cselekvési terv kidolgozására szólít fel a körforgásos gazdaságra történő átállásra vonatkozóan, amelynek célja az uniós termelés és fogyasztás teljes környezeti és erőforrás-lábnymának csökkentése, a növekedés és a versenyképesség növelése azáltal, hogy ösztönzi az innovációt, a fenntartható vállalkozások létrejöttét, valamint az éghajlat semleges termékek piacát. Középpontjában a hulladékmegelőzés és -kezelés áll. A megállapodás célja, hogy Európát 2050-re klímasemlegessé tegye – azaz az üvegházhatású gázok nettó kibocsátásának nullára csökkentése – úgy, hogy egyúttal fellendül a gazdaság és javul az emberek életminősége. A megállapodás folyamatoként az említett célokat szolgáló jogszabályok kidolgozása folyamatban van az energiaszektor, közlekedés, környezetvédelem, építőipar, infokommunikációs technológiák, a textilgyártás és mezőgazdaság területén.

Témánk szempontjából kiemelendő, hogy a körforgásos gazdaság cselekvési terve rávilágít, hogy a közbeszerzők pozícióját, szakmai kapacitásait erősíteni szükséges, továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy ahhoz, hogy a körforgásos gazdaság megvalósuljon, a fenntarthatóságot a termelői és fogyasztói lánc minden egyes szakaszába be kell építeni a tervezéstől a gyártáson át egészen a fogyasztásig.³ Ennek megvalósítására a körforgásos gazdaságról szóló új cselekvési terv az alábbi hét kulcsfontosságú területet azonosította, amelyek az összeurópai beszerzések területén a legjelentősebb hányadot jelentik, ezért jelenlegi formájukban rendkívül nagy hatással vannak a környezet állapotára, és igen sürgető ezen területeken a környezeti hatások figyelembevétele és mérséklése.

² <https://bit.ly/3RIDgDC>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

³ Jan Huitema (Renew Europe, holland) a környezetvédelmi szakbizottság jelentéstevője.

Műanyagok⁴

Míg 1950 körül a világ műanyag termelése mindössze 1,5 millió tonna volt, addig 2018-ra ez a szám 359 millió tonnára nőtt, amelynek csak 32%-át hasznosítják újra, 25%-a hulladéklerakókba kerül, míg legnagyobb részét elégetik, amely további mérgező anyagokat juttat a légkörbe. Jelenleg a műanyag csomagolások kb. 95%-a egyszeri használat után kikerül a gazdasági körforgásból, azaz kidobjuk.

A Bizottság 2018-ban megfogalmazta azon elvárását, hogy 2030-ig valamennyi műanyag csomagolást újrafeldolgozható vagy újrafelhasználható módon kell megtervezni és el kell érni, hogy a műanyag csomagolási hulladék 55%-a újrahasznosított legyen.

Textiliák⁵

A textilgyártás környezetszennyező hatása a jelentős víz- és termőföld felhasználásában rejlik. Jelenleg a fast fashion világot éljük, azaz a gyorsan változó divat folyamatos gyártást igényel, amely egyik oldalon az üvegházhatású gázok kibocsátásának magas mértékét, másik oldalon a jelentős hulladéktermelést jelenti. Az EU textilstratégiájának célja erre tekintettel az innováció fejlesztése és az újrafelhasználás ösztönzése az ágazatban.

A vízfelhasználás mértékét tekintve a teljes uniós textil- és ruhaipar 2017-ben 266 milliárd köbméter vizet használt fel, egyetlen pamutpóló készítéséhez 2.700 liter vízre van szükség, amely mennyiség egy személy 2,5 évre elegendő ivóvízigényét jelenti.

A textilgyártás során a festésből eredő szennyező anyagok a globális vízszennyezés 20%-át teszik ki, továbbá a szintetikus anyagok mosása által évente kb. 0,5 millió tonna mikroszál kerül az óceánokba, ez a mikroműanyagok 35%-át teszi ki, amelyek bekerülhetnek az élelmiszerláncba is.

Az Unióban évente közel 26 kg textilt vásárolnak fejenként és ennek közel felét ki is dobják, elégetik vagy hulladéklerakóba helyezik. Az újrahasznosítás aránya kevesebb mint 1%, részben a nem megfelelő technológia miatt.

Erre a tendenciára jelenthet megoldást az az uniós célkitűzés, miszerint az uniós országok 2025-től kötelesek lesznek külön gyűjteni a textiltermékeket. Emellett a fenntartható textiliák térnyerése érdekében a Bizottság az alapanyagok, a gyártási technológia és a keletkező veszélyes vegyi anyagok tekintetében is iránymutatást ad, amelyet valamennyi ajánlatkérőnek is szem előtt kell tartania, beszerzéseik megvalósítása során.

Jó módszer lehet erre az EU uniós öko címké (EU Ecolabel) előírása, amely garantálja az ökológiai kritériumok figyelembe vételét (kevesebb káros anyag, víz- és levegőszennyezés) a gyártás során.

Elektronikai hulladék⁶

Az e-hulladék mennyisége világszinten 2019-ben elérte az 53,6 millió tonnát, amely 2014-hez képest 20%-os növekedést jelent és 2030-ra elérheti a 74 millió tonnát. Ez a hulladéktípus a leggyorsabban növekvő hulladék az EU-ban, azonban kevesebb mint 40%-át hasznosítják újra. (Magyarország 51%-kal az uniós átlag felett helyezkedik el.)

Ezen hulladéktípus környezetszennyező hatása a bennük található mérgező anyagok (pl. ólom) miatt fokozott veszélyt jelent mind a környezetre, mind az emberi egészségre, továbbá amennyiben nem történik meg az újrahasznosításuk, olyan szűkös és értékes nyersanyagok elvesztését eredményezik, mint az arany, platina, kobalt vagy ritkaföldfémek. A folyamat megállítására érdekében javítani kell az elektromos berendezések élettartamát, illetve újrafelhasználhatóságát, előtérbe kell helyezni a javítást, emellett az Unió szorgalmazza az egységes töltők bevezetését és az elektronikus eszközök újrahasznosítását ösztönző jutalmazási rendszer bevezetését.

Élelmiszeripar⁷

Az EU-ban termelt élelmiszerek 20%-át nem fogyasztjuk el. Az EU célkitűzése az, hogy 2030-ra ez az arány 10%-ra csökkenjen.

Az élelmiszerellátási lánc a környezetterhelés mellett hatással van az emberi egészségre is.

⁴<https://bit.ly/3zbuQ0h>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

⁴<https://bit.ly/3Oe4pvi>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

⁵<https://bit.ly/3IMyZuN>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

⁶<https://bit.ly/3uU0OMb>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

⁷<https://bit.ly/3AWzOIL>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

A Bizottság célja „A termelőtől az asztalig” stratégiával 2030-ig a növényvédő szerek és antibiotikumok használatának 50%-kal, míg a műtrágyahasználat 20%-kal történő csökkentése, az állatok jólétének biztosítása, az élelmiszer pazarlás mérséklése, valamint az ökológiai gazdálkodás alá vont területek arányának 25%-ra történő növelése.

Ezen iparág az üvegházhatású gázok kibocsátásának 10%-át teszi ki, emellett a hozzá kapcsolódó csomagolás és szállítás is jelentősen terheli a környezetet.

A körforgásos gazdaság szempontjából fontos, hogy megfizethető, biztonságos, egészséges és tápláló élelmiszerek kerüljenek beszerzésre. Ennek érdekében a Bizottság egy kötelező, egységes tápérték-jelölési rendszer bevezetését javasolja.

Csomagolóanyagok⁸

A műanyag hulladékok ismertetésénél már kiemeltem, hogy a csomagolási hulladék mennyisége rendkívül magas, és az Unió célkitűzései között szerepel azon elvárás, hogy 2030-ig minden csomagolás újrafelhasználható vagy újrahasznosítható legyen. Bizottsági célkitűzés, hogy 2025-ig az összes csomagolás 65%-át, míg 2030-ig 70%-át kell újrafeldolgozni, illetve 2024-ig gyártói felelősségi rendszert kell létrehozni a csomagolási hulladék visszaváltásának vagy gyűjtésének finanszírozására.

Az általános hulladékkezelési elveket tekintve évente 2,5 milliárd tonna hulladék keletkezik az Unióban.

Elemek és akkumulátorok⁹

A Bizottság tavaly év végén fogadta el a körforgásos gazdaságra történő átállás cselekvési terv első fő pontját, amely az akkumulátorokra vonatkozóan fogalmaz meg javaslatokat, illetve kötelező előírásokat, hogy azok fenntarthatók, körforgásosak, nagy teljesítményűek és biztonságosak legyenek teljes életciklusuk alatt, továbbá újrafeldolgozzák őket.

A szemléletmód kiterjed mind az ipari, mind a háztartási, mind a hordozható eszközök, mind pedig az elektromos járművekben használt akkumulátorokra, amely utóbbi térnyerése folyamányaként az akkumulátorok iránti kereslet 2030-ra várhatóan a mai szint 14-

szerezésre fog ugrani. Erre tekintettel ezen termékek környezeti hatásának minimalizálása rendkívül sürgető kérdés.

Az Unió célkitűzése, hogy ezen termékek esetében a háztartási elem, illetve akkumulátorok begyűjtési arányát a jelenlegi 45%-os mértékről 2025-ig 65%-ra, 2030-ra pedig 70%-ra kell emelni, míg az ipari, illetve gépjármű-akkumulátorok 100%-át kell begyűjteni és minden begyűjtött akkumulátort újra kell hasznosítani.

Építőipar¹⁰

Az Unióban az építőipar termeli az összhulladék mintegy 35%-át, míg az összes kitermelt anyag körülbelül 50%-a az építőiparban hasznosul. Az épületek életciklusának körkörösé tétele érdekében fontos szempontok az energia- és erőforrás-hatékonyság, az építési és bontási hulladék kezelése, a hozzáférhetőség és a digitalizáció kérdése is.

Célkitűzésként fogalmazta meg a Bizottság, hogy elő kell mozdítani a körforgásos elvek figyelembevételét az épületek teljes életciklusa során előre megfogalmazott szintek (Level(s) keretrendszer) alkalmazása révén, amelyek mindenki számára elérhetőek, és alapvető fenntarthatósági mutatókat használnak a szén, a nyersanyagok, a víz, az egészség, a kényelem és az éghajlatváltozás hatásainak mérésére az épület teljes életciklusa során.

A 2012-ben megtartott Rio+20 Konferencia keretében létrehozott 30 ENSZ-tagállamot tömörítő munkacsoport által kidolgozott 2015-ben elfogadott 17 globális fenntartható fejlődési cél egy olyan közös irányvonalat jelöl ki a nemzetek számára, amely eredményeképpen 2030-ra többek között a gazdasági növekedés akként érhető el, hogy a klímaváltozás elleni fellépés, valamint a környezet megőrzése is jelentős figyelmet kap. A célrendszer 12. célja (Felelős fogyasztás és termelés) tartalmazza azon célkitűzést, hogy a fenntartható közbeszerzési gyakorlatok elterjedését elő kell segíteni a nemzeti szakpolitikákkal és prioritásokkal összhangban.

Az ENSZ tavaly közzétette a fenti fenntartható fejlődési célok eléréséről szóló 2021-es jelentését, amelyben

⁸ <https://bit.ly/3Pi7XxS>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

⁹ <https://bit.ly/3Py0YAS>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

¹⁰ <https://bit.ly/3clfYU6> utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

rögzítik, hogy egyre több ország ismeri fel annak a szükségességét, hogy a fenntartható fejlődési célok elérése érdekében lépéseket tegyen, ez a folyamat azonban még mindig rendkívül lassú, és elmarad a korábbi elvárásoktól.

A közbeszerzések szerepe a körforgásos gazdaságra történő áttérésben

Az Unió területén kb. 250.000 ajánlatkérő van jelen, amelyek összes vásárlóereje az EU GDP-jének 14%-át teszi ki, ami évente kb. 1,9 billió euró értéket jelent, így jelentős szerepet töltenek be a körforgásos gazdaságra történő áttérésben.

A körforgásos közbeszerzés felismeri annak jelentőségét, hogy az állami szervezeteknek mekkora szerep jut a gazdasági modell körkörös tétele területén, melynek keretében az ajánlatkérők a beszerzési igényeiket olyan szolgáltatások, áruk és építési beruházások beszerzésével kívánják kielégíteni, amelyek tekintetében a teljes életciklus során megvalósul a termékek és erőforrások zárt rendszerben történő kezelése, ezzel minimalizálva a negatív környezeti hatásokat, illetve a hulladék keletkezését. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a biológiai tápanyagokat életciklusuk végén vissza kell juttatni a környezetbe, míg a technikai tápanyagokat úgy kell tervezni, hogy élettartamuk végén újrahasznosíthatók, újrafelhasználhatók legyenek, és magas színvonalon keringjenek tovább a gazdaságban anélkül, hogy a környezetbe jutnának. Azaz a szemléletmód nem csak azt veszi figyelembe, hogyan fogják a terméket használni és az életciklus végén ártalmatlanítani, hanem a gyártás módját, a felhasznált alapanyagokat is vizsgálódási körébe vonja.

A körforgásos közbeszerzés bár szoros összefüggésben áll, nem keverendő össze a zöld közbeszerzéssel, annál komplexebb szemléletmódot takar, hiszen a fenntarthatósági követelményeket a teljes ellátási láncra kiterjeszti. Ezen szemléletmódnak a stratégiai gondolkodás részévé kell válnia, nem kizárólag adott beszerzés tekintetében kell megfogalmazódnia az elveknek, elvárásoknak, amelynek érdekében a következő pontban kifejtett kérdéseket kell végiggondolni.

A körforgásos közbeszerzés megvalósításának alapvető kérdései

A körforgásos közbeszerzés tervezése során nem kizárólag arra a kérdésre kell választ kapnunk, hogy miből készül a beszerzendő termék, hanem arra is, hogy hogyan kerül felhasználásra és mi lesz a sorsa az élettartam végén.

A tervezés során fontos végiggondolni első lépésként, hogy az ajánlatkérő szervezet kontextusában valójában mit jelent a körforgásos közbeszerzés, milyen igények kielégítésére lehet alkalmazni, milyen célok, prioritások és időkeret áll rendelkezésre a tervezésre és a megvalósításra, illetve ki kell jelölni a felelősöket. Meg kell határozni, hogy kik a releváns piaci szereplők és milyen körforgásos ambícióik vannak. Érdemes átgondolni, hogy miként lehet a piacot proaktívra tenni, hiszen egy-egy innovatív megoldás kidolgozása a vállalat tevékenységére is hatással van, és versenyelőnyhöz juttathatja.

A külső érdekeltek mellett fontos meghatározni a szervezeten belüli érdekeltek körét és szerepét is. A különböző szakértelmek biztosítása és összekapcsolása elengedhetetlen már a tervezés korai szakaszában, továbbá be kell vonni a felhasználókat és a döntéshozókat is a folyamatba.

Már a beszerzési igény meghatározásakor fel kell mérni, hogy a szükséglet pontosan mire irányul. Például fel kell tenni a kérdést, hogy a beszerzési igény járműre vagy mobilitásra vonatkozik-e (gépjármű beszerzés vs gépjármű-megosztó szolgáltatás beszerzése) vagy esetleg világító berendezéseket kíván-e ajánlatkérő beszerezni, vagy csupán fényre van szüksége (világító testek vásárlása vs pay per lux üzleti modell).

A hulladékhierarchia figyelembe vétele is már a tervezés időszakában fontos kérdés lehet.

A hulladék keletkezésének elkerülésére megoldás lehet elsődlegesen a fogyasztás csökkentése, másodsorban a megújuló energiaforrások használata, valamint a termékek virtualizációja.

Az újrahasználat elősegítése érdekében érdemes átgondolni az újragyártott termékek vásárlása mellett a termék bérletét adásvétel helyett, karbantartási és javítási szolgáltatások előírásával a termék élettartamának növelését, a közösségi fogyasztás előnyben részesítését (pl. megosztó platformok), a termékvisszaváltást.

Az újrahasznosítás érdekében olyan gyártási technológiák kialakítására van szükség, illetve az alapanyagoknak olyan minőségűeknek kell lenniük, hogy a fogyasztási vagy gyártási hulladékból használható termékeket lehessen előállítani, míg az energia-visszanyerés terén a nem újrahasznosítható anyagok hőenergiaként való felhasználására kell törekedni.

Még a tervezés időszakában meg kell határozni, hogy mekkora a körkörös megvalósuló beszerzés eredményének költségigénye, figyelembe véve azt, hogy a tartósabb termékek beszerzése hosszabb távon költségmegtakarítást eredményez, milyen területen tudja szolgálni a fenntarthatóságot, a megvalósítás mekkora kockázatot hordoz magában, milyen hatással lesz a piaci szereplőkre és a potenciális piacra.

A tervezés során, miután az igény már konkretizálódott, meg kell határozni a műszaki leírást, illetve az odaítélési szempontokat, valamint ennek keretében dönteni kell az esetleges címkék, tanúsítványok előírásáról is. A műszaki leírást érdemes funkcionális (vagy teljesítményalapú) kritériumok mentén meghatározni, ne egy konkrét szolgáltatás vagy termék legyen meghatározva. Ebben segítségünkre lehet az Unió által 2008-ban közzétett és azóta folyamatosan bővülő zöld közbeszerzési környezetvédelmi követelményrendszer (EU GPP Criteria),¹¹ amely jelenleg 20 beszerzési tárgy tekintetében határoz meg olyan kritériumokat, amelyek a körkörös megvalósulását is figyelembe veszik.

Körforgásos közbeszerzések gyakorlati megvalósulása¹²

Bár a körforgásos közbeszerzés még gyerekcipőben jár, azért vannak rá példák Európában. Ezek tanulmányozása által inspirálódhatnak az ajánlatkérő szakemberei a körkörös követelmények megfogalmazása érdekében, illetve láthatják, hogy ténylegesen milyen előzetes kérdéseket kell megfogalmazni annak érdekében, hogy a beszerzendő termékek és szolgáltatások körkörös beszerzése megvalósítható legyen.

Erre vonatkozó esettanulmányokat tartalmaz Mervyn Jones (Sustainable Global Resources Ltd) - Iben Kinch Sohn - Anne-Mette Lysemose Bendsen (Danish EPA) Circular Procurement Case Study Collection című kiad-

ványa, amelyből néhány gyakorlati példa lényege kerül ismertetésre jelen pontban.

Új Land Rover központ építése (Portsmouth, Egyesült Királyság)

A tervezés időszaka alatt az épület életciklusában érdekelt szereplők összekapcsolása során fő szempont volt, hogy csökkentsék a felhasznált anyagok környezeti hatását, az energia- és vízfogyasztást, amelyet azáltal értek el, hogy elsődlegesen a meglévő anyagok újrahasznosítására került sor.

A kivitelezés 2014 júliusában kezdődött és a teljes üzembehelyezéssel 2015 végén fejeződött be. Az építési beruházás környezeti hatásait tekintve kiemelendő, hogy több mint 97% volt a másodlagos alapanyagként újra felhasznált bontóbeton, illetve egyéb bontási anyag újrahasznosítása, természetes fény, illetve szellőzés biztosított a központi területeken, valamint alacsony energiájú (LED) világítás, illetve megújuló (nap) energia biztosított, emellett az esővízgyűjtés által 25%-kal javult a vízellátás hatékonysága. A beszerzés eredményeként létrejött épülettel elérhető teljes megtakarítás akár 2,7 millió euró is lehet.

Munkaruházat beszerzése (Herning, Dánia)

A dán Herning város önkormányzata bérleti szerződést kötött egy mosodai szolgáltató társasággal a munkaruhák biztosítására, tisztítására és javítására. Az önkormányzat korábbi beszerzési technikája értelmében minden új alkalmazott vadonatúj munkaruhát kapott, és amikor egy alkalmazott távozott a cégtől, a ruháját kidobták függetlenül annak elhasználódásától. A munkaruhák abban az esetben is kidobásra kerültek, ha a textilszolgáltatási szerződés hatályát veszítette.

Ajánlatkérő a tervezők mellett párbeszédet folytatott a helyi vállalkozásokkal – mind textíliák, mind bútorok, mind építőipari területen – annak érdekében, hogy a kereskedelemmel kapcsolatos problémák azonosításra kerüljenek, valamint az újrafeldolgozás érdekében, továbbá bevonta az egyeztetésbe a munkavállalóit is.

A közbeszerzési eljárás megvalósult eredménye, hogy ajánlatkérő általános útmutatót készített arról, hogyan lehet figyelembe venni a körforgásos gazdaság elveit az önkormányzati beszerzések esetén, tekintettel arra,

¹¹ <https://bit.ly/3uV53qQ>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

¹² <https://bit.ly/3OfVc5Q>, utolsó letöltés ideje: 2021. szeptember 24.

hogy kellő piaci érdeklődés hiányában a közbeszerzési eljárás végül a hagyományos beszerzési modell megvalósításával zárult és nem a körkörös elvek mentén valósult meg. Azonban ennek ellenére is számos fenntarthatósági kezdeményezés valósult meg a beszerzés által, figyelemmel arra, hogy az önkormányzatnál a munkaruha már nem személyes felszerelés, hanem „örökölhető”, azaz kizárólag elhasználdáskor dobják el őket.

Előzetes számítások szerint a beszerzéssel elérhető hatás kb. 7.000 euró és 1.012 tonna szén-dioxid megtakarítás lett volna 4 év alatt a körkörös üzleti modellre történő áttéréssel.

Autómegosztás (Bréma, Németország)

Bréma városa felismerte, hogy partnerséget kell kialakítani a tömegközlekedés és a gépjármű-megosztási rendszerek üzemeltetői között.

A közbeszerzési eljárás eredményeként Bréma városa keretszerződést kötött a legnagyobb gépjárműmegosztó szolgáltatóval. A gépjárműmegosztás kiterjesztése megmutatta, hogy ez a megközelítés mennyire képes csökkenteni a forgalmi torlódásokat, továbbá amennyiben jól megtervezett és megbízható intermodális szállításba integrálják (például tömegközlekedési szolgáltatások, kerékpárok), a gépjárműmegosztás segíthet megoldani a meglévő parkolási és forgalmi problémákat is.

A keretszerződés fennállása alatt annak köszönhetően, hogy az érintettek egyetlen flottajárművet sem vásároltak, több mint 230 CO₂/km megtakarítás érhető el átlagos üzemanyag-fogyasztás mellett.

Betegközpontúbb egészségügy kifejlesztése (Georgia, USA)

A Georgia Állami Kórház és a Philips Healthcare között kialakított együttműködés lényege, hogy a Philips Healthcare megpróbálja újratervezni a termékeit a körforgásos gazdaság követelményeit figyelembe véve a betegellátás minőségének és a hozzáférés javítása érdekében.

A beszerzés rávilágított arra, hogy a körforgásos követelményeknek való megfelelés tervezésekor a termékeket szabványosított alkatrészekkel szükséges áttervezni, továbbá nagyobb modularitást kell biztosítani – amely lehetővé teszi a berendezések konfigurálását vagy újrakonfigurálását az ügyfelek igényeinek

megfelelően –, illetve a javítás hatékonyságának növelését szükséges előtérbe helyezni, emellett gondolni kell az elhasználdott alkatrészek újrahasznosítására, újrafelhasználására is.

Becslések szerint az együttműködés ideje alatt közel 10 millió dollár megtakarítás érhető el, azonban fontos előnye még, hogy a kidolgozott modell lehetővé teszi az elért megoldások holisztikus kifejlesztését az egészségügyi szervek működésének költséghatékonyabbá tételéhez és az erőforrások hatékonyabb kihasználásához.

Irodai bútor beszerzés (Verno, Hollandia)

Verno város vezetése 2013-ban olyan bútorok beszerzését tűzte ki célul, amelyek szétszerelhető kialakításuk révén megkönnyítik az elhasználdott alkatrészek újrahasznosítását és cseréjét, ezáltal teret engednek az anyagok körkörös ciklusának.

A legjobb ár-érték arányt megjelenítő értékelési szempont alkalmazása révén a minőség mellett jelentős szerepet kapott a bölcsőtől bölcsőig (C2C), a teljes költség, valamint az esztétika is.

A szerződéses konstrukció eredményeként tervezetten 18%-os maradványértékkel fognak rendelkezni a bútorok az eredeti 1,6 milliós költséghez képest 10 év elteltével.

Környezeti hatásait tekintve nem csak az ellenőrizetlen fakitermelés hatása csökkenthető a beszerzés által, de közvetett módon az emberi egészség is javítható, figyelemmel arra, hogy az irodabútorok gyártásánál kisebb mértékben kerülnek felhasználásra olyan vegyi anyagok, amelyek súlyos hatással vannak a környezetre és az épületek/irodák beltéri klímájára.

Fenntartható étkeztetés (Torinó, Olaszország)

Torinó városa által 2013-ban az iskolai étkeztetés megreformálására vonatkozóan megkötött szerződése többek között energiahatékony berendezések használatát, palackozott víz helyett a vezetékes víz hasznosítását, alacsony környezeti hatású szállítás előírását, valamint a csomagolás és a hulladék jelentős csökkentését tartalmazza. Előírásra került továbbá a műanyag csomagolás helyett újrafelhasználható, újratölthető vagy biológiailag lebomló csomagolás alkalmazása, továbbá, hogy a hulladékgyűjtés valamennyi előállító vagy elosztó egységnél elkülönítetten történjen, míg a hulladékkezelés tekintetében hulladékgazdálkodási szabályokat kellett bevezetniük a nyertes ajánlatte-

vőknek annak érdekében, hogy az élelmiszer hulladékot el lehessen osztani a város szociális projektjeinek részeként. A szerződés emellett előírásokat tartalmazott arra vonatkozóan is, hogy a nyertes ajánlattevők környezetbarát tisztítószereket alkalmazzanak, illetve az értékelési szempontok között többlet pontot kapott az az ajánlattevő, aki szélesebb körben ajánlott meg környezetbarát, illetve tisztességes kereskedelemből származó termékeket.

Következtetések

Az éghajlatváltozás és a környezetkárosodás jelenlegi mértéke válaszut elé állítja Európa és a világ döntéshozóit. E kihívás leküzdése érdekében új stratégiára van szükség, amellyel a gazdasági növekedés úgy érhető el, hogy az erőforrások hatékony felhasználása megvalósul, és Európában 2050-re nem lesz nettó üvegházhatású gáz-kibocsátás.

A körforgásos gazdaság fiatal területnek mondható, sok kérdés merül még fel az alkalmazása során, ezért is kiemelkedően fontos, hogy az ajánlatkérők minél jobban megismerjék a piacot, illetve a piaci szereplőket a tekintetben, hogy jelenleg mi áll rendelkezésre és mi lehetséges, hiszen csak ennek tudatában lesz lehetőségük beszerzési igényeiket megfelelően azonosítani. Mint látjuk, a beszerzések sikere csak akkor garantálható, ha alapos vizsgálat előzi meg azokat. A teljes folyamatot elemezve a piaci szereplőket már a tervezés elején be kell vonni piaci konzultáció révén, hiszen meg kell érteniük az ajánlatkérői igények mozgatórugóját és célját, hogy megfelelő javaslatokat tudjanak tenni. Új technológiák kidolgozásakor a piaci konzultációnak szélesebb körben kell megvalósulnia, nem elegendő csak a konkrét szállítókat megszólítani, hanem a teljes folyamatot nézve építészek, tervezők, közbeszerzők, műszaki tanácsadók bevonására is törekedni kell annak érdekében, hogy a projekt teljes élettartama alatt biztosított legyen a követelményeknek való megfelelés, amelyhez a folyamat megértése elengedhetetlen.

Habár a zöld közbeszerzés sem általánosan elterjedt beszerzési technika az ajánlatkérők körében, a körforgásos közbeszerzés újabb kihívást jelent, azonban már megfigyelhető némely ajánlatkérő részéről az elkötelezettség, a motiváció, a menedzsmint szintű támogatás és a stratégiai szemlélet elterjedése, amely segítheti a szemléletmód gyakorlatba implementálásának sikerét.

Azt kell első lépésként megérteniük a döntéshozóknak, hogy a körforgásos közbeszerzés nem feltétlenül drága, a megtérülési ideje hosszú, ezért fel kell hagyni a ma még általános költségvetési években történő gondolkodásmóddal és az erre épülő költségvetési tervezéssel. Míg szélesebb körben rá kell ébredni, hogy a gazdasági növekedés független az erőforrás-felhasználástól, és a környezetvédelem képes hozzájárulni a gazdaság fellendítéséhez és munkahelyeket teremti.

A közbeszerzés jelenlegi helyzetét elemezve megállapítható, hogy az egyes termékkategóriák eltérő fejlettségi szinten helyezkednek el a körforgásos megoldások piacán. A közbeszerzés segíthet az innovatív megoldások megtalálásában, amely ösztönözheti a piacot arra, hogy még több körforgásos megoldást nyújtson. Szükséges továbbá, hogy a közbeszerzési eljárás folyamatában, abba beépülően tervezzük meg a környezetre gyakorolt hatás minél szélesebb körű figyelembe vételét, hiszen nem attól lesz körforgásos egy közbeszerzés, hogy a tárgya olyan termék vagy szolgáltatás, amely zöld. Ennél lényegesen szélesebb körben szükséges a beszerzés tárgyáról gondolkodnunk, ez azonban teljes szemléletváltást igényel, amely sajnos még nem következett be, és azt gondolom, még messze vagyunk tőle, hiszen az alapvető jogi részletek hiányoznak. Mindaddig, amíg az uniós jogalkotók véleményeket, állásfoglalásokat, javaslatokat fogalmaznak meg, az általuk kiadott dokumentumok jelentős része arról szól, hogy „ösztönözni fogják”, „előnyben részesítik”, „szem előtt tartják”, és nem kötelező jogi erővel bíró rendelkezéseket fogalmaznak meg, amelyek a tagállamok számára akár minimális elvárásként, akár eltérést nem tűrő előírásokként vannak jelen, addig ez az elmozdulás nem fog bekövetkezni és az életünkre kiható környezeti válság nem fog mérséklődni. Első lépésként – csak néhány példa erejéig, amely már nem ismeretlen az európai ajánlatkérők előtt, azonban még mindig csak kivételesen alkalmazott – a szabályozás szintjén kötelező környezetvédelemre vonatkozó kizáró okokat kell meghatározni, a címkék és az életciklus-költség számítás alkalmazását általánossá kell tenni, építési beruházásoknál kötelező másod-nyersanyag hasznosítást kell előírni, a hulladékkezelési előírásokat zöldíteni szükséges.

Hiszen a közbeszerzési piac jelentős részaránya ösztönzőleg hathat a körforgásos gazdaságra történő áttérésben, a jelentkező kereslet felgyorsíthatja a körforgásos

termékek gyártását és fogyasztását, mert ahogy az „állam” vásárol, arra a piac mindenképp reagálni fog. De jelenleg hiányosak az ajánlatkérők ismeretei a fenntartható technológiák piacán, ezért nagyon fontos lenne az ismeretek megosztása, a szakemberek képzése és a jó gyakorlatok terjesztése. Az ajánlatkérők még mindig kockázatkerülők, és számukra ismeretlen területekre nem szívesen eveznek. Még mindig általános hozzáállás, hogy a közbeszerzést „letudni kell”, de fel kell ismerni, hogy jelentős hatással van nem csak az egyes ajánlatkérők, hanem mindannyiunk életére.

Globális szinten azonban ennél messzebb kell látni. Figyelemmel arra, hogy az eltérő térségek nem egyforma szinten helyezkednek el, továbbá az uniós szintet nézve a szakpolitikák rendkívül szétterjedtek, a szabályozás szempontjából mindenképp szem előtt kell tartani, hogy minden szinten – uniós, nemzeti, regionális és helyi, valamint világszinten – össze kell hangolni valamennyi érdekelt felet és az átállás költségvonzatát – vagy legalábbis egy részét – központilag finanszírozni kell. E körben kiemelendő, hogy a 2030-ra kitűzött éghajlat- és energiapolitikai célok megvalósítása kb. évi 260 milliárd euró többletforrást jelent, ami a 2018. évi GDP mintegy 1,5%-ának felel meg, míg 2040-ig ez akár a GDP 2%-át is elérheti. Ekkora forrásbevonás megvalósításához nem csak az állami költségvetési tervezésre, de a magánszektor általi forrás biztosítására is szükség van, amelyet felismerve a Bizottság 2020. elején megalkotta a Fenntartható Európa beruházási tervet, amely az európai zöld megállapodás beruházási pillére. Rögzítésre került, hogy az Unió költségvetésének legalább 25%-át az éghajlat-politikára, ezen belül kb. 39 milliárd eurót környezetvédelmi kiadásokra kell fordítani, és a következő 10 évben legalább 1 billió euró összegű fenntartható magán- és közberuházást kíván mozgósítani. A körforgásos gazdaságra történő átálláshoz szükséges beruházásokra minden ágazatban szükség van, de legfontosabbak az energiával kapcsolatos beruházások, az épületek és a közlekedési ágazat

támogatása, illetve a mezőgazdasági beruházások, továbbá a humántőke és az átálláshoz kapcsolódó szociális beruházásokat támogató intézkedések. Azonban mindaddig, amíg a kötelező jogi szabályozás bevezetése eredményeképpen jelentős változás nem következik be, ajánlatkérőként a beszerzések tervezésekor célszerű végiggondolni a körforgásos gazdaság alapelveit, azaz

- az energia és az erőforrások érték, tehát törekedjünk arra, hogy olyan termékeket szerezzünk be, amelyek tartósak (jó minőségű alapanyagokból készülnek), és helyezzük előtérbe a szétszerelés és újrafelhasználás követelményét;
- a természet ciklikusságát vegyük figyelembe, azaz a biológiai alapanyagokat a termék élettartama végén próbáljuk meg visszajuttatni a természetbe (pl. anaerob emésztés vagy komposztálás révén), míg a műszaki alapanyagok tekintetében törekedjünk újrafelhasználásra, javításra, újrahasznosításra;
- törekedjünk a megújuló energia alkalmazására, amely által csökkenthető az erőforrás-függőség és növelhető a rendszerek ellenálló képessége azok hatékonyságának fejlesztése révén.

Ezen elveket érdemes először az egyszerű beszerzési tárgyak, az „alacsonyan függő gyümölcsök” tekintetében figyelembe venni, kísérletezni, és a jól bevált eljárásrendet apránként továbbfejleszteni mindaddig, míg teljes körű, stratégiai szintű bevezetésre kerül. Érdemes továbbá akár zöld közbeszerzési szabályzatot is készíteni, amelyben rögzítésre kerül, ki mit kezdeni, miket lehet zöldíteni, mik az intézmény célkitűzései, kik a felelősök, milyen folyamatszabályozás érvényesül. Hiszen bár a globális szemléletváltás a fő cél, az egyes ajánlatkérők szintjén is elindulhat az a folyamat, ami majd egyszer talán ezt fogja eredményezni.